

Egyetemes egyháztörténet – Tegyetek tanítványa minden népet! Egyháztörténet alapmodul könyvhöz

A segédletek (könyvek, képek stb.) kiválasztásánál alapvetően azt tartottam szem előtt, hogy könnyen elérhető és felhasználható legyen.

Segédlet mindegyik fejezethez

1. Tankönyvek (és egyháztörténeti könyvek)

Egy középiskolában tanító lelkész vagy vallástanár könnyen és gyorsan hozzáférhet a most használatos történelem és/vagy hittan könyvekhez. Elsősorban a jelenleg használatos történelemkönyvek nyújthatnak segítséget az adott fejezetekhez.

1.1. A megjelölt fejezetek/részek segítséget és háttértudást nyújtanak azoknak a vallástanároknak, hitoktatóknak, lelkészeknek, akik nem annyira járatosak a történelemben.

1.2. Emlékeztető lehet a diákoknak, hogy miről lesz szó az egyháztörténet órákon (fel lehet adni leckének, hogy olvassák újra vagy előre – hiszen olyan egyháztörténeti leckék vannak, amihez a történelmi tananyagban csak 12.-ben kerülnek sorra.).

1.3. A tankönyvekben az egyháztörténet órákon is jól használható szemelvények, feladatok, képek, ábrák és térképek találhatóak (külön is szerepelnek majd).

2. Források / Irodalom / Képek / Film

2.1. *Címe.* Rövid leírása, bemutatása. Esetleg megjegyzés, hogyan lehet hasznosítani az oktatásban.

2.2. **Keretben** feladat vagy kérdés javaslatok szerepelnek.

2.3. Legkönnyebb elérhetőség (internet, tankönyv, könyv)

1. fejezet: Az egyház alapja az ige – bevezetés

1. Tankönyv

40.4. Az Újszövetség (243-244. oldal)

Jézus élete (portré) (244-246. oldal)

in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig* – Befejezetlen Múlt. 1.; Műszaki Kiadó 2008.

Egyháztörténeti tankönyv

1. A kereszténység kialakulása (13-15. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus hittankönyv 11. évfolyamos diákok számára; Luther Kiadó 2006.

2. Forrás

1. SZINAPSZIS Máté, Márk, Lukács evangéliumának párhuzamos szövege; Kálvin Kiadó 2007.

2. *A Babilóniai Talmud* (Szánhedrin 43a részlete)

„Peszách előestéjén [keresztfára] akasztották a názáreti Jézust”.

3. Josephus Flavius: *A zsidók története* XVIII. könyv 3. fejezet 3 pont

Zsidó történetíró (37-100) a művelt rómaiaknak írt népe történelméről.

„Jézus, ez a bölcs ember, ha ugyan szabad őt embernek neveznünk”

4. Tacitus *Évkönyvek* XV. 44

Cornelius Tacitus (55-120), római történész, a császárok életéről írt.

„Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette.”

5. Ifjabb Plinius *96. levél*

Gaius Caecilius Plinius Secundus (61-113), római politikus, író, Bithynia és Pontus legátusa. Levelét 112-ben írta Traianus császárnak.

6. Suetonius *A Caesarok élete* V.25

Gaius Suetonius Tranquillus (69-122) római történész császárok életéről szóló művét 120 körül írta.

Az összes forrás megtalálható az Apológia Kutatóközpont oldalán SZALAI András: *Nem-keresztény források Jézusról* című írásában.

<http://www.apologia.hu/keresztenyseg/teologia/nem-kereszteny-forrasok-jezusrol/>

3. Irodalom

1. *Jézus élete* (portré)

244-246. oldal: A „világi” történelemkönyv/történetírás milyen képet fest Jézusról?

Jézus élete (portré) in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig*

2. *Jézus születésének időpontja*

95. oldal: Ki és mikor számította ki Jézus születésének az időpontját? Mi okozta a „hibát”?

in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2016.

4. Kép

1. *Trónoló Krisztus* (103. oldal)

Mozaik a IV. századból.

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

2. *Szinoptikusok* [képregény] (18-19. oldal)

3. *János evangéliuma* [képregény] (22-23. oldal)

Hetedikes korosztálynak készült evangélikus hittankönyvben képregény formában mutatja be az egyháztörténeti eseményeket, idősebb korosztálynak is segítség lehet. Ez a kép-sorozat szemléletesen mutatja be az egyes evangéliumok (szinoptikusokat összehasonlítva, János jellegzetes tanításait, üzeneteit) sajátosságait, jellemzőit.

in: *Hajónapló* – Evangélikus hittan 7. osztály; Luther Kiadó 2017.

5. Film

1. *Názáreti Jézus* (filmdráma 1977.) 371 perc

A tévésorozat az egyik legismertebb Jézus életét bemutató alkotás. Zeffirelli rendező törekedett a történelmi és vallástörténeti hűségre. A film nagyon hosszú, néhol vontatott. Életképek és a hangulatok teszik érdekes dűssé a filmet. Alapvetően a bibliai szövegekre épít. A következő részleteket érdemes megnézni belőle (óra:perc:másodperc):

08:35-12:20 Angyali üdvözlés (Lukács 2)

12:30-14:50 Ki a Messiás? Elképzelt beszélgetés Heródes és a rómaiak között

16:50-17:45 Mária látogatása Erzsébetnél (Lukács 2)

46:20-50:00 Jézus születése: csillag, pásztorok

53:50-55:30 Simeon (Lukács 2)

1:23:00-1:26:00 Keresztelő János beszéde

2:55:00-2:56:45 Gazdag ifjú és Jézus

3:00:00-3:05:00 Ötezer ember megvendéglése

3:22:10-3:27:00 Kinek mondanak engem? Péter vallástétele

3:27:10-3:30:30 Hegyi beszédből a Boldogmondások és a Miatyánk (Máté 5)

4:27:00-4:28:15 Nikodémus és Jézus (János 3,16)

Nagy hét eseményei innen kezdődnek:

4:28:20-4:37:55 **Nagytanácsi vita: kicsoda Jézus?** Részben fikció, de jó összefoglalása és érzékeltevése annak, hogy milyen okok miatt ítélték el Jézust. Ez a rész egy történelmi-teológiai reflexió.

4:37:55-4:41:10 Júdással megegyeznek, hogy Jézust elárulja (ebben egyik legismertebb teológiai magyarázat, hogy miért)

4:41:15-5:49:00 Utolsó vacsora, Gecsemáné kert, Jézus a Nagytanács előtt, Pilátus előtt (kínzása), Pilátus ítélete, keresztút, keresztre feszítés, Jézus halála, temetése, sír őrzése. Alapvetően az evangéliumok alapján.

Feltámadás eseményei innen kezdődnek:

5:49:05-6:03:13 Asszonyok a sírnál, Az evangélium elemei keverednek a fikcióval: hogyan élhették meg a tanítványok Jézus halálát, amíg meg nem bizonyosodtak a feltámadás tényéről. A feltámadott Jézus ül a tanítványai között, rájuk bízva a missziói parancsával ezzel zárul a film.

<https://www.youtube.com/watch?v=LFHZIwSc8pM>

2. *Passio* (filmdráma 2004.) 122 perc

Mel Gibson nagy vihart kavart filmje az Ézsaiás 53 alapján Jézus életének utolsó 12 óráját jeleníti meg, hangsúlyosan is a Megváltó testi-lelki szenvedéseit a középpontba állítva. Az események bemutatása az Olajfák hegyétől a feltámadásig tart.

A film különösen kegyetlen, 18 éven felülieknek való, 11 évfolyamon sem ajánlott végignézni.

Két részletet azonban érdemes megnézni (óra:perc:másodperc):

1:46:50-1:49:00 Jézus utolsó szavai a kereszten: „*Elvégeztetett.*” Meghal. A keresztről az égből látszik, és egy könnyesepp csapódik a földre, majd: „*a föld megindul, a kősziklák repedeznek.*”

1:51:00-1:53:45 Keresztről való levétel, feltámadás.

<https://gloria.tv/video/2QaQymhJbiJe4nug782qgWT1w>

3. *Ben Hur* (kalandfilm 1959) 3 részes

A jeruzsálemi Ben Hur, gazdag zsidó család fia, akkor találkozik régi barátjával, amikor Jézus elkezdte a tanítói munkásságát. Ben Hur egy baleset kapcsán száműzött, családját is meghurcolják. A gályarabságból Ben Hur kiszabadul, onnan Rómába kerül. Végül sikerül hazatérnie, de a családtagjai már betegek, mire hazaér. Nem Jézus a főszereplő, de az egyik meghatározóbb hatású film, ami a XX. századi Jézus-képünket alakítja. Jézusnak nincs arca, sem hangja: csak cselekedeti és hatása.

Az első részben itt szerepel Jézus (óra:perc:másodperc):

1:00:30-1:05:10

A rómaiak a fogságba viszik a foglyokat, köztük Ben Hurt is, a hőségben mindenki kínzóan szomjas, Jézus az ácsműhelyéből kijön, hogy a raboknak inni adjon. Arca nem látszik, nem beszél. Ben Hurnak vizet ad. Jézus hatása Ben Hur és a százados arcán és reakcióiból látszik.

<https://videa.hu/videok/emberek-vlogok/ben-hur-1959-film-1.resz-OidkSHr0uRan9kkP>

A harmadik részben a keresztre feszítés itt látható (óra:perc:másodperc):

59:00-1:16:35

Ben Hur a leprás rokonait Jézushoz akarja vinni, de elkésett: arra érkeznek, hogy Pilátus elítélte Jézust. Sem a keresztúton, sem a kereszten nem látszik Jézus arca, csak az emberek reakciói. 1 óra 8 perc körül Ben Hur az egyik napkeleti bölccsel beszélget Jézus küldetéséről. Jézus halála utáni eseményeket részletesen mutatja a film: sötétség, eső, földrengés. Ben Hur rokonai meggyógyulnak.

<https://videa.hu/videok/film-animacio/ben-hur-harmadik-befejezo-resz-MprToQ5CIMfpthRr>

2. fejezet: Az első gyülekezetek

1. Tankönyv

19. *A kereszténység kialakulása* (92-95. oldal)
in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet 2016.

40.5. *A legkorábbi gyülekezetek* (246. oldal)

40.7. *A páli fordulat* (248-249. oldal)

in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig* – Befejezetlen Múlt. 1.; Műszaki Kiadó 2008.

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* (97-101. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyv

2. *Zsidó keresztyének – pogány keresztyének* (16-19. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÓKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

1. *A kereszténység kialakulása* (13-15. oldal)

2. *Pál apostol élete és missziói útjai* (16-19. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus hittankönyv 11. évfolyamos diákok számára; Luther Kiadó 2006.

2. Forrás

Apostolok Cselekedetei

3. Irodalom

1. *Az evangéliumokban feljegyzik Jézus életét és tanításait* (30. oldal)

2. *A kereszténység kialakulása* (32. oldal)

Ez a képes történeti lexikon sok iskolai könyvtárban megtalálható, alkalmas szemléltetéshez, órai munkához, rövidebb házi olvasmányként is alkalmas.

in: *A kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

4. Kép

1. *Pogányok, zsidók* [képregény] (26-27. oldal)

Hetedikes korosztálynak készült evangélikus hittankönyvben képregény formában mutatja be az egyháztörténeti eseményeket, idősebb korosztálynak is segítség lehet. A kép-sorozat szemléletesen mutatja be az őskeresztény gyülekezetek sajátosságait, életét az Apostolok Cselekedeti leírása alapján Püskösdtől egészen a jeruzsálemi zsinatig.

in: *Hajónapló* – Evangélikus hittan 7. osztály; Luther Kiadó 2017.

2. *Az ige hirdető* (101. oldal)

Freskó a III. századból.

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

5. Film

Pál apostol élete 186 perc

Alapvetően az Apostolok Cselekedetei alapján készült film Pál apostol életét megtérésétől haláláig mutatja be; azonban sajnos sok benne a „fikció” is.

59:00-1:08:45 Pál a damaszkuszi úton, megtérése, Anániás és Pál megkeresztelkedik.
<https://gloria.tv/video/nRY7Mry3iJT12pJz8cWcGZ2V9>

12. oldalon 2. feladat

SZÁRAZ Miklós György: *Írd fel házad kapujára*; Helikon Kiadó

3. fejezet: Az üldöztetésektől az államvallásig

1. Tankönyv

21. *Népvándorlás és az antik civilizáció felbomlása* (101-102. oldal)

in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2016.

41. *A kereszténység elterjedése a Birodalomban* (250-254. oldal)

in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig* – Befejezetlen Múlt. 1.; Műszaki Kiadó 2008.

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* (97-101. oldal)

19. *A birodalom szétesése* (102-106. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyv

4. *Az üldözöttségtől a köteleződésegig* (23-26. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÓKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

3. *Keresztényüldözések* (19-21. oldal)

7. *Nagy Konstantin* (37-39. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *Tacitus a Néró-féle keresztényüldözés okáról* (19. oldal)

3. *Keresztényüldözések* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

2. *Ifj. Plinius levele Traianus császárhoz*

Ifjú Plinius leírása arról, hogyan vizsgálja ki a keresztényeket. Nagy gondban van, mert túl sok az „ügy”, ebben kér segítséget a császártól.

101. oldal: 15. pont + kérdések

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

3. *Milánói edictum (313)*

251. oldal: Miben nyilvánul meg a vallásszabadság? Hogyan rendelkezett a keresztény gyülekezet vagyonáról?

41. *A kereszténység elterjedése a Birodalomban* in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig*

4. *Theodosziosz rendelete*

102. oldal 4. pont + kérdések

19. *A birodalom szétesése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

102. oldalon a keretben + kérdések

21. *Népvándorlás és az antik civilizáció felbomlása* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv

5. *Gratianus, Valentinianus és Theodosius császárok ediktuma Konstantinápoly lakosságához*

253. oldal: Mi a tartalma? Hogy nevezi azokat, akik tagadják a Szentháromságot?

6. *Theodosius, Arcadius, Honorius császárok rendelete Rufius praefectus praetoriohoz*

253. oldal: Milyen büntetést kapnak azok, akik pogány módra áldoznak?

7. *II. Theodosius és Valentinianus császárok rendelete Florentus praefectus praetoriohoz*

253-254. oldal: Hogyan szorítják vissza a pogány vallásgyakorlatot?

41. *A kereszténység elterjedése a Birodalomban* in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig*

3. Irodalom

1. *A keresztények elutasítják a császárkultuszt* (33. oldal)
2. *Egylényegű-e az Atyaisten és a Fiú?* (60. oldal)
3. *Megszületett a hit megvallásának dogmája* (61. oldal)

Látványos, olvasmányos, 1-2 oldalas írások gyűjteménye ez a krónika, Alkalmas óra munkára, vagy kis előadás vagy projekt munka készítésére.

in: *Kereszténység krónikája*, Officina Nova 1998.

4. *Az apostoli atyák* (13-14. oldal)
5. *Aranyszájú János – Az Ige hirdetése* (42-43. oldal)
6. *Jeromos – A Biblia latinul* (43-45. oldal)
7. *Ágoston – A hit példaképe* (45-50. oldal)

Lane művében a jelentősebb teológusok munkásságát és meghatározóbb eszmék fejlődését mutatja be az apostolok korától egészen napjainkig. A lexikon-szerű munka 1-2-3 oldalas „szócikkekben” időrendi sorrendben sok idézettel olvasmányosan (pl. Ágostontól részletek a *Vallomásokból* (48. oldal), Aranyszájútól egyik homíliájának részlete (43. oldal)), közérthetően mutatja be a kereszténység történetét.

in: LANE, Tony: *A keresztényen gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

8. SIENKIEWICZ, Henryk: *Quo vadis* (regény), Európa Kiadó 1983.

A regény cselekménye az ókori Rómában, a Néró-féle keresztényüldözések idején játszódik. Van ahol kötelező olvasmány is. Nagyon hosszú, de két rövidebb részt érdemes elolvasni:

- 14. fejezetben (131-132 oldal): Végre fény derül arra, hogy miért rajzolt Lydia a homokba halat. Kiderül a hal jelentése, ami az egyik legősibb hitvallás. Arról is szó van, hogy a kortárs rómaiak mit tudtak, vagy tudni véltek arról, hogy kik is a keresztények.
- 70. fejezetben (526-527. oldal): A hagyomány szerint, amikor Péter apostol a keresztény üldözések előtt el akarta hagyni Rómát az akkori keresztény gyülekezet kérésére az úton Jézus szólította meg őt (hasonlóan Pál apostol damaszkuszi úti látomásához). Itt hangzik el „Quo vadis” mondat is.

4. Kép

1. *Üldözések, vértanúk* [képregény] (30-31. oldal)

István vértanúhalálától Diocletianus császár korszakáig.

2. *Constantinusi korszak* [képregény] (38-39. oldal)

Constantinus életeseeményein keresztül láthatjuk, hogyan vált keresztény vallás védelmezőjévé, végül maga is Krisztus-követővé. A második képen ott van az egyik legősibb Krisztus jelképünk: a Xhi Rhó.

3. *Niceai zsinat* [képregény] (42-43. oldal)

A Niceai Zsinat eseményén kívül bemutatja a vitázók (Athanasziosz és Arius egyházatyák) életútját is. Hetedikes korosztálynak készült evangélikus hittankönyvben képregény formában mutatja be az egyháztörténeti eseményeket, idősebb korosztálynak is segítség lehet. Ez a kép-sorozat szemléletes,
in: *Hajónapló – Evangélikus hittan 7. osztály*; Luther Kiadó 2017.

4. *Keresztény szimbólumok a római Priscilla-katakombában* (35. oldal)

in: *Kereszténység krónikája*, Officina Nova 1998.

5. *Niceai bazilika*

A zsinat helyszínéül szolgáló bazilika most már egy víztározó alján van.

<http://www.hurriyetdailynews.com/remains-of-byzantine-basilica-discovered-at-the-bottom-of-lake-iznik-61661>

6. *A nikaiai zsinat Cesare Nebbia freskója 1600.* (102. oldal teteje)

21. *Népvándorlás és az antik civilizáció felbomlása* in: *Történelem 9. – Új generációs Tankönyv*

7. *Az egyházi hierarchia*

100. oldal 13. pont + kérdések

18. *A kereszténység születése és egyházzá szerveződése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

8. *Wulfila Bibliájának egy lapja*

105. oldal 11. pont + kérdések

19. *A birodalom szétesése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

5. Film

1. *Quo vadis* (történelmi film 1951) 160 perc

Henryk Sienkiewicz lengyel író regényéből készül film. A könyv 1896-os megjelenését követően hamarosan világsikeret ért el. Érdekes az egészet végignézni, sajnos nem fér bele a tanórai keretbe.

1:00:00-1:08:00 Péter apostol prédikál a római keresztények előtt, sok benne az anakronisztikus elem (pl. háttérben a kereszt, ekkor még nem használt keresztény szimbólum)

2:07:00-2:32:00 Néro-féle keresztényüldözés a cirkuszban, Péter apostol halála

<https://gloria.tv/video/8P7n2jygxXRV3jrAzMYTHsvMK>

4. fejezet: Az egyetemes zsinatok kora és a pápaság

1. Tankönyv:

41.4. *Az első zsinat* (252-253. oldal)

in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig* – Befejezetlen Múlt. 1.; Műszaki Kiadó 2008.

1.2. *A Karoling Birodalom* (12-14. oldal)

in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)* – Befejezetlen Múlt. 2.; Műszaki Kiadó 2008.

19. *A birodalom szétesése* (102-106. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyvek

7. *Nyugat és Kelet eltérő fejlődése* (35-37. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

8. *Zsinatok és hitvallások* (40-41. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *Efézusi egyetemes zsinat 431.* (40. oldal)

2. *Kalkedóni zsinat végzése Krisztus kettős természetéről* (41. oldal)

8. *Zsinatok és hitvallások* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

3. *Euszébiosz: Vita Constantini* (252-253. oldal)

Az Euszébiosz (260-340) ókori történetíró Constantinus császár (306-337) kortársaként először írta le az egyház addigi történetét.

Mi volt a császár célja a zsinat összehívásával?

Milyen minőségében hívta össze a császár a zsinatot?

Milyen két határozat született a zsinaton?

41.4. *Az első zsinat* in: GÖNCZÖL Enikő: *Őskor, ókori civilizációk 476-ig*

4. *Teophanesz Krónikája* Nagy Károly koronázásáról szól.

5. *Einhard* Károly és Róma viszonyát mutatja be.

14. oldal lapszél kérdésekkel

1.2. *A Karoling Birodalom* in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)*

3. Irodalom

1. *I. Gergely: a sokoldalú pápa* (95. oldal)

2. *A világnak már két ura van: a pápa és a császár* (112-113. oldal)

Látványos, olvasmányos, 1-2 oldalas írások gyűjteménye ez a krónika, Alkalmos óra munkára, vagy kis előadás vagy projekt munka készítésére.

in: *A kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

3. *Az I. konstantinápolyi zsinat (381)* (38-40. oldal)

4. *Az Efézusi zsinat (431)* (52-53. oldal)

5. *A Khalkedoni zsinat (451)* (56-57. oldal)
6. *Apostoli Hitvallás* (57-58. oldal)
7. *Nagy Leó – „méltatlan örökös”* (54-56. oldal)

Lane művében a jelentősebb teológusok munkásságát és meghatározóbb eszmék fejlődését mutatja be. Ezek a „szócikkek” nemcsak az egyes hitvallások kialakulását írja le, de a hitvallások szövegeit is közlik.

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. Kép

1. *A Pápai Állam létrejötte* [térkép] (120. oldal)
22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

5. Film

1. *Konstantinápolyi szín* 56:00-1:12:30

MADÁCH Imre: *Ember tragédiája* című drámájának VII. színében Ádám, mint Tankréd, keresztes lovagként érkezik meg Bizáncba, a korai kereszténység keleti fővárosába. Szomorúan tapasztalja, hogy a szeretet vallásának jelképe „vérengző kereszté” korcsosult, s az egyház tanításai merev, embertelen dogmákká fajultak.

Ez a szín több egyháztörténeti eseményt ötvöz: az Arius-féle vitát a Szentháromságról, a keresztes hadjáratokat (ezen belül az 1204-1264) és az inkvizíciót.

JANKOVICS Marcell rajzfilmének képi világa nagyon kifejező, sok plusz információt ad az eredeti szöveghez. Kifejezetten jó illusztráció az órai munkához. A teljes szín 16 perc, azonban egyes részleteknél érdemes elidőzni, vagy kiemelten megnézni.

A teljes szín: *Konstantinápolyi szín* 56:00-1:12:30

A Szentháromság-vita, zsinatok végzései

1:00:12 Atya három arccal (jellegzetes középkori ábrázolás)

1:00:14 Fiú és Atya

1:00:16 Fiú-Mária-Atya

1:00:17 Fiú-Galamb-Atya

1:00:18 Fiú le a földre

1:00:19 Fiú vissza az Atya mellé

1:00:10-1:05:30 Niceai zsinat

<https://www.youtube.com/watch?v=MA-MaJWW3lA>

5. fejezet: Az egyházzakadás

1. Tankönyv

25. *A keresztény világ kettéválása. Szerzetesrendek a középkorban* (118-120. oldal)
26. *Az iszlám vallás kialakulása és az arab hódítás* (121-124. oldal)
in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016

22. *A középkori egyház és szerepe* (119-122. oldal)
23. *A Közel-Kelet és az iszlám térhódítása* (124-128. oldal)
in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

1.9. *Az iszlám és az arab terjeszkedés kezdetei* (33-36. oldal)
in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)* – Befejezetlen Múlt. 2.; Műszaki Kiadó 2008.

Egyháztörténeti tankönyv

9. *A keleti kereszténység és az iszlám fejlődése* (41-43. oldal)
in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

12. *A nyugati kereszténység a kora középkorban* (59-60. oldal)
in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *A konstantinápolyi pátriárka elleni kiközösítő bulla* (60. oldal)
12. *A nyugati kereszténység a kora középkorban* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*
 2. *Szent Benedek regulája*
 - 121. oldal 9. pont + kérdések
 22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*
 - 119. oldalon két részlet szómagyarázatokkal
 25. *A keresztény világ kettéválása. Szerzetesrendek a középkorban* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv
 3. *Részlet a ciszterci rend regulájából, 1134.* (120. oldal)
25. *A keresztény világ kettéválása. Szerzetesrendek a középkorban* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv
 4. *Részletek a Koránból*
 - Allah tiszteletéről és a bójtról: 126. oldal 8. pont + kérdések
 - A szent harcról: 127. oldal 12. pont + kérdések
 23. *A Közel-Kelet és az iszlám térhódítása* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*
 - A 47. szúra a harcról: 122. oldal + kérdések
 26. *Az iszlám vallás kialakulása és az arab hódítás* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv
 - *A nőkről:* 34-35. oldal: Milyen különbségeket és hasonlóságokat találsz a férfi és nő teremtésében a Biblia és a Korán között?

1.9. *Az iszlám és az arab terjeszkedés kezdetei* in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)*

5. *Ibn Iszhak életrajza Mohamedről* (121. oldal)

26. *Az iszlám vallás kialakulása és az arab hódítás* in: *Történelem 9. – Új generációs Tankönyv*

3. Irodalom

1. LANCZKOWSKI, Johanna: *Szerzetesség lexikona*; Atheneum 2000.

2. *Benedek – A szerzetesi regula* (87-89. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. Kép

1. *Az ún. filioque-vita a Szentlélek eredetéről* [ábra]

120. oldal 6. pont + kérdések

2. *A keleti és a nyugati keresztyénség szétválása* [ábra]

120. oldal 7. pont + kérdések

Ez a két ábra segít megérteni az 1054-es egyházszakadás hátterét: a 6. ábra a teológiai hátteret és a 7. ábra a keleti és nyugati egyházszervezetek sajátosságait és az állam(hatalom)hoz való viszonyukat mutatja be. Nagy segítség órai munkához.

22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

3. *Pápaság, császárság. Egyházszakadás* [képregény] (54-55. oldal)

Hetedikes korosztálynak készült evangélikus hittankönyvben képregény formában mutatja be az egyháztörténeti eseményeket, idősebb korosztálynak is segítség lehet. A keleti és nyugati egyházszakadást ábrázoló kissé szatirikus kép (55. oldal lap alja), segít megjegyezteni az ortodoxia és a római katolicizmus legfontosabb sajátosságait (különbségeit).

in: *Hajónapló – Evangélikus hittan 7. osztály*; Luther Kiadó 2017

4. *Az iszlám tanai* [ábra]

126. oldal 7. pont] Az ábra segít megérteni az iszlámvallás lényeges jellemzőit: az 5 alappillért, a hagyományok rendszerét és az irányzatok kialakulását.

5. *Mekka korabeli ábrázolása* (127. oldal)

23. *A Közel-Kelet és az iszlám térhódítása* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

6. *Mekkai zarándoklat napjainkban* (123. oldal)

26. *Az iszlám vallás kialakulása és az arab hódítás* in: *Történelem 9. – Új generációs Tankönyv*

6. fejezet: A középkori egyház: misztikum és hatalom

1. Tankönyv

22. *A középkori egyház és szerepe* (123. oldal)

24. *A hűbériség és a nyugat előretörése* (131-133. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

28. *A keresztes hadjáratok és a lovagok világa* (128-131. oldal)

in: *Történelem 9. – Új generációs Tankönyv*; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

3.8. *Keresztes háborúk a Szentföldért* (86-91. oldal)

in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)* – Befejezetlen Múlt. 2.; Műszaki Kiadó 2008.

Egyháztörténeti tankönyvek

11. *Egyház és állam viszonya. A pápaság és a császárság viszonya* (48-50. oldal)

12. *A cluny-i reformmozgalom és hatása. A keresztes hadjáratok* (51-54. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

11. *Remeték és szerzetesek* (47-50. oldal)

14. *Az investitúraháborúk és a Szentföld felszabadítása* (63-67. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára*; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *Baszileiosz: A részletes regula* (47. oldal)

2. *Részletek a regulából* (50. oldal)

11. *Remeték és szerzetesek* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

3. *Dictatus Papae, 1075*

123. oldal 15. pont+ kérdések + 13. pont kép róla

22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

4. *IV. Henriknek római pápához és híveihez szóló levele* (64. oldal)

5. *VII. Gergely IV. Henriket kiközösítő levele* (64. oldal)

6. *VII. Gergely leírása 1077 tele* (65. oldal)

Ez a három forrás önmagában bemutatja a pápa és a császár konfliktusának leglényegesebb pontjait. Órai munkához, közös megbeszélésre, elemzésre alkalmas.

14. *Az investitúraháborúk és a Szentföld felszabadítása* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

7. *VII. Gergely a német püspököknek* (123. oldal)

22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

8. *II. Orbán pápa beszéde a Clermonti zsinaton*

131. oldal 9. pont + kérdések

24. *A hűbériség és a nyugat előretörése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*;

9. *Acheni Alberich: Historia Hierosolymitana*

Kortárs lejegyzője az I. keresztes hadjárat eseményeinek, szemtanúk elbeszéléseit alapján. A keresztesek kelet felé indultak, de útközben a helyi zsidóság ellen fordultak.

133. oldal 14. pont + kérdések

24. *A hűbériség és a nyugat előretörése* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

10. *Guibert de Nogent*

A *Guiberto* (1053–1122) nogenti Notre Dame-kolostor apátja 1108–1110 között írta a *Gesta Dei per Francos-t*; átdolgozta benne a Névtelen krónikás hadjáratra vonatkozó leírásait.

(II.c.3.) A clermonti zsinat befejezése után (1095.) Franciaországot felrázta a hír, hogy a pápa parancsára indulni kell az *Úr Útjára* (így nevezték), felszabadítani a Szent Földet. Eleinte, nem a katonai vagy gazdagabb csoportok mozdultak a hírre, hanem a szegényebb népréteg fiai, akik hogy mielőbb indulhassanak a szent küldetésre mindenüket akár áron eladták, az éhínség ellenére. Voltak olyanok, akik az ökrököt ló módjára fogták be családotól indultak. (II.c.4.) A fejedelmek nem siettek „sereget” gyűjteni. Amiens városából származó szegény vándor hitszónok Péter nevű remetéhez meglepően sokan csatlakoztak; aki a neki szánt adományokat továbbadta (segítette a bukott nőket új életet kezdeni). Életvitelével nagyon népszerű lett a nép között.

Hogy nevezte a zsinat a keresztes háborút?

Hogy reagáltak a clermonti zsinat felhívására a különböző társadalmi csoportok?

KI volt Péter? Miért válhatott olyan népszerűvé? Melyik újszövetségi alakra emlékeztet?

11. *Salamon ben Simeon*

Maroz városában írta krónikáját 1140-ben. Munkájában leírta az 1096-os Rajna-vidéki zsidóság elleni pogrom áldozatainak a névsorát. Továbbá azt is, hogy Kálmán magyar király mért vereséget a fosztogató seregére, a hadjárat végül is összeomlott a bizánciak csapásai alatt.

12. *Guillaume de Tyr történeti művéből A templomos rend alapítása*

(XII.7.) 1118-ban néhány lovag fogadalmat tett Krisztus szolgálatára (tisztaság, engedelmesség és tulajdon nélküli életre). Sem templomuk, sem házuk nem volt, a király házat adott nekik az Úr temploma melletti palotában. Az utak őrzése a zarándokok biztonságának védelme volt a feladatuk. 1129-ban Troyes mellett zsinatot tartottak Honorius pápa és István jeruzsálemi patriarcha kívánságára szabályt állapítottak meg és fehér öltözetet írtak elő részükre. Jenő pápa idejében vörös posztóból, keresztet varrattak köpenyeikre,

13. *„Szaladin-tized” elrendelése, 1188*

1187-ben Szalah-ed-Din szultán elfoglalta a keresztesektől Jeruzsálemet, ezért III. Orbán pápa új keresztes hadjáratot hirdetett. Emiatt az európai fejedelmek rendkívüli adót vetettek ki, amelyet „Szaladin-tizednek” neveztek.

10-13. pontban összegyűjtött források Sz. JÓNÁS Ilona: *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény* című egyetemi tankönyvéből való. Digitalizált változata ott találhatóak:

<https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetemes/ch03s11.html>

14. *Foucher de Chartres Jeruzsálemi história*

88-89. oldal *Hogyan fejeződött be az ostrom?*

3.8. *Keresztes háborúk a Szentföldért* in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)*

15. *A Templomos Rend szabályzatából 1128.* (130. oldal)

28. *A keresztes hadjáratok és a lovagok világa* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv

4. Kép

1. *Keresztes háborúk* [képregény] (58-59. oldal)

Hetedikes korosztálynak készült evangélikus hittankönyvben képregény formában mutatja be az egyháztörténeti eseményeket, idősebb korosztálynak is segítség lehet. Csak az első négy hadjáratot mutatja be a kép-sor.

in: *Hajónapló* – Evangélikus hittan 7. osztály; Luther Kiadó 2017.

2. *Az első keresztes háború* (1096-1099) [térkép] (66. oldal)

14. *Az investitúraháborúk és a Szentföld felszabadítása* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

3. *A keresztes hadjáratok okai* [ábra] (129. oldal)

28. *A keresztes hadjáratok és a lovagok világa* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv

5. Film

1. *Mennyei Királyság* (kalandfilm 2005) 145 perc

Balian, a hitét veszített patkolókovács származása ellenére a Szentföldre utazik, ahol akaratlanul is a háború középpontjába kerül. Ám Jeruzsálem hamis csillogása, a lovagok, Tiberias és Guy de Lusignan ármánykodása közepette beleszeret a szépséges hercegnőbe, majd vezéralakja lesz az eseményeknek. Végül minden bátorságát és tudását összeszedve megpróbálja megvédeni a várost a legendás Szaladin hatalmas seregével szemben. Látványos.

<https://videa.hu/videok/film-animacio/menneyi-kiralysag-mzxdMLqzMR1m5yhd>

2. *Konstantinápolyi szín* 56:00-1:12:30

MADÁCH Imre: *Ember tragédiája* című drámájának VII. színében Ádám, mint Tankréd, keresztes lovagként érkezik meg Bizáncba, a korai kereszténység keleti fővárosába. Szomorúan tapasztalja, hogy a szeretet vallásának jelképe „*vérengző keresztté*” korcsosult, s az egyház tanításai merev, embertelen dogmákká fajultak. Éva most is az Édenkertet idézi fel, de Ádámtól elválasztja őt a zárda fala, Ádám pedig a tudományokba menekül ez embertelen világból.

Ez a szín több egyháztörténeti eseményt ötvöz: az Arius-féle vitát a Szentháromságról, a keresztes hadjáratokat (ezen belül az 1204-1264) és az inkvizíciót.

JANKOVICS Marcell rajzfilmének képi világa nagyon kifejező, sok plusz információt ad az eredeti szöveghez. Kifejezetten jó illusztráció az órai munkához. A teljes szín 16 perc, azonban egyes részleteknél érdemes elidőzni, vagy kiemelten megnézni.

Lásd még a 3. fejezetben erről a filmről írottakat.

<https://www.youtube.com/watch?v=MA-MaJWW3IA>

7. fejezet: Egyetemek, szerzetesek, eretnekek

1. Tankönyv

31. *A középkor művelődése* (140-142. oldal)

in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2016.

22. *A középkori egyház és szerepe* (121-122. oldal)

30. *A középkor tudománya, oktatása és művészete* (159-163. oldal)

31. *Élet a középkorban* (164-169. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyvek

14. *Új szerzetesrendek megalakulása a XI-XIII. században* (57-60. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

15. *Szerzetesek és lovagrendek* (67-70. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *Szent Ferenc végrendelete* (70. oldal)

15. *Szerzetesek és lovagrendek* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

2. *IV. Károly a prágai egyetem alapításáról 1348.* (146. oldal)

27. *Közép-Európa a középkorban* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

3. *Robert Courcon pápai követ statútumából, 1215.* (161. oldal)

4. *Egy oxfordi diák leveléből* (161. oldal)

Ezek a források segítenek megismerni a középkori egyetemek mindennapi életét és szabályait.

30. *A középkor tudománya, oktatása és művészete* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

5. *A negyedik lateráni zsinat határozatából. 1214. nov. 11–30.*

Ezen a zsinaton az eretnekek és eretnekség elleni határozatokat hoztak.

<https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/kozepkori-egyetemes/ch03s15.html#id547719>

3. Irodalom

3.13. *Az egyetemek, hit és tudomány* (100-101. oldal) in: UJVÁRI Pál: *A középkor története (476-1456)* – Befejezetlen Múlt. 2.; Műszaki Kiadó 2008.

Lényegre törő összefoglalás az egyetemek kialakulásáról, egyetemi élet mindennapjairól, fogalomtárral együtt.

1. *Assisi Ferenc – Szegénység úrnő jegyese* (104-106. oldal)

2. *Aquinói Tamás – Természet és kegyelem* (108-113. oldal)

3. *William of Ockham – A legegyszerűbb magyarázat* (114-116. oldal)

Lane művében a jelentősebb teológusok munkásságát és meghatározóbb eszmék fejlődését mutatja be. Több idézetet is olvasható Aquinói Tamás *Summa Theologiae* című művéből

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. Kép

1. *A középkori egyetem felépítése* [ábra] (141. oldal)

31. *A középkor művelődése* in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv
2. *Előadás Párizs egyetemén* (162. oldal)
3. *Az oktatás és művészet a középkorban* [térkép] (163. oldal)
30. *A középkor tudománya, oktatása és művészete* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*
4. *A kolostori élet, s annak szintere, a kolostor*
- 122. oldal 11. pont a szerzetes egy napjának a beosztása egy órába rajzolva
 - 122. oldal 12. pont kolostori épületegyüttes
- A két képet összeköti egy feladat, amely segítségével térben és időben rekonstruálni lehet a szerzetesek mindennapjait. Órai közös elemzésre, megbeszélésre alkalmas.
22. *A középkori egyház és szerepe* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*
5. *Egyháztörténeti idővonal* (a reformációtól napjainkig) (52-53. oldal)
in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan

5. Film

1. *Napfivér, holdnővér* (életrajzi film 1972) 120 perc,
Francesco, a gazdag kereskedőcsalád sarja a XII. századi Itáliában, Assissi városában él. Barátaival együtt léhűtő életmódot folytat. Ám a Perugia ellen vívott háborúból egy egészen más ifjú tér vissza. A fogságból megszökött, betegséggel küszködő Francesco megvilágosodik, felfedezi az élet apró örömeit, a madarak énekét. Ennek hatására szakít korábbi életével, és családját elhagyva Istennek szenteli életét. Kolduló szerzetesként, a saját kezével épít templomot. Francescónak és tanainak egyre több követője akad. Zenéje nagyon ismert.
- http://www.albaref.hu/videok/keresztyen_jatekfilmek_videok/Napfiver_Holdnover

8. fejezet: A reformáció hajnala

1. Tankönyv

27. *Közép-Európa a középkorban* (146-147. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

2. *A reformáció kibontakozása és hatásai* (11-13. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

35. *Reneszánsz és humanizmus Itáliában* (158-164. oldal)

in: *Történelem 9.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet 2016.

32. *A késő középkor* (145-148. oldal)

in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet 2016.

Egyháztörténeti tankönyv

15. *Eretnekmozgalmak és az inkvizíció* (61-64. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÓKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

17. *A középkori egyház válsága* (74-77. oldal)

18. *Reformgondolatok* (77-81. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. WICLIF: *Az egyház lényegéről* (78. oldal)

2. HUSZ János tételei (79. oldal)

18. *Reformgondolatok* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

3. *Jan Pribram írásából* (147. oldal)

Pribram a prágai egyetem tanáraként az ún. kelyheseket képviselte.

27. *Közép-Európa a középkorban* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

4. Pribram: *Chronica Laurentii* (153. oldal)

in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

5. *Konstanzi zsinat bírósági döntése* (152. oldal)

33. *Közép- és Kelet-Európa államai a középkorban* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

6. Bernardi Guidonis *Practica Inquisitionis* (94-95. oldal)

Bernát inkvizítor a XIV. század elején írta meg a valdensek (lyoni szegények) jellemzőit, történetét.

3.9. *A keresztések az Ibériai-félszigeten és a Baltikumban* in: UJVARI Pál: *A középkor története (476-1456)* – Befejezetlen Múlt. 2.; Műszaki Kiadó 2008.

3. Irodalom

1. *Humanizmus és reneszánsz – olvasmány* (81-84. oldal)

in: SÁRKÁNYNÉ HORVÁTH Erzsébet – TRAJTLERNÉ KOPPÁNI Ágnes: *Krisztus tanúi a változó világban*; Luther Kiadó 2002.

2. *John Wyclif – A reformáció hajnalcsillaga* (121-123. oldal)

3. *Husz János – Vértanú reformátor* (123-124. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció fotelteológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentráló egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Kevés benne az évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak.

Ehhez a tananyaghoz *A reformáció előestéje* című (5-23. oldal) fejezet kapcsolódik. Az egyházi reformokra való igényről, továbbá az első (alapvetően kudarccal záródó) reformpróbálkozásokról (Wyclif, Husz), reneszánszról és a humanizmusról (Erazmusról bővebben) olvashatunk.

4. Kép

1. *Husz János máglyahalála Konstanzban 1415.* (147. oldal)

27. *Közép-Európa a középkorban* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 9.*

2. *Avignoni vár, a pápák lakhelye* (148. oldal)

32. *A késő középkor* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

5. Film

9. fejezet: Luther és wittenbergi reformáció

1. Tankönyv

3. *A reformáció kialakulása és elterjedése* (13-15. oldal)

in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

4. *A reformáció* (40-45. oldal)

in: BIHARI Péter: *A nyugat felemelkedése 1450-1789* – Befejezetlen múlt 3.; Műszaki Kiadó

2. *A reformáció kibontakozása és hatásai* (11-13. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyv

29. *A lutheri reformáció* (119-121. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

19. *Luther útja a reformációig* (89-91. oldal)

20. *A 95 tételtől a kiközösítésig* (92-96. oldal)

21. *Harcok az evangéliumért* (97-102. oldal)

22. *Luther teológiája* (102-106. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011

2. Forrás

1. *Luther 95 tétele részletek:*

• 93. oldal 20. *A 95 tételtől a kiközösítésig* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

• 12. oldal 3. *A reformáció kialakulása és elterjedése* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

• egész: <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>

2. *Luther beszéde 1521-ben Worms-ban*

A híres kijelentése is itt hangzik el: „Itt állok másként nem tehetek...”

3. *A reformáció kialakulása és elterjedése* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

3. *Luther írásai* (102-106. oldal)

Luthertől írásait gyűjtötték itt egyben Luther tanításaiból (az egyházra, a sákramentumokra, államra, stb. vonatkozóan).

22. *Luther teológiája* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

4. LUTHER, Martin: *Asztali beszélgetések*; Helikon Kiadó 2017.

3. Irodalom

1. *Luther Márton – Itt állok* (136-141. oldal)

2. *Philip Melancton – Németország tanítója* (141-142. oldal)

3. *Az Ágostai Hitvallás (1530)* (142-143. oldal)

4. *A formula Concordiae (1577)* (143-145. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

5. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció foteleológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentráló egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Nagyon kevés benne az

évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak.

Lutherrel és munkásságával több fejezet foglalkozik:

- *Luther Márton és a Rómával való szakítás* (24-42. oldal)

Ebben részben Luther megtéréséről egészen a Wormsi Birodalmi gyűlés következményéig jutunk el.

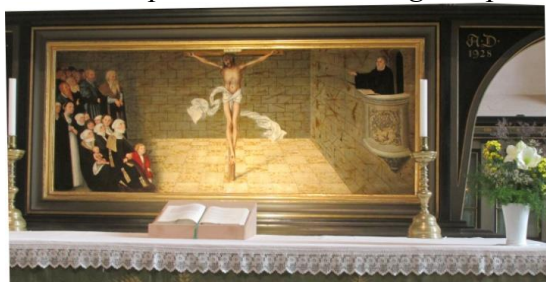
- *Az Ige szerintireformáció és a szentségek megújítása* (43-59. oldal)

Luther teológiai „újításait” mutatja be, nem annyira egyháztörténet.

6. DIECKMANN, Guido: *Luther, aki megváltoztatta a világot!*; Superbook Alapítvány 2005. A 2003-as Luther film könyv alakban. Bővebben erről a film pontban.

4. Kép

1. *Lucas Cranach: Luther* (120. oldal)
2. *Lucas Cranach: Melanchton* (121. oldal)
29. *A lutheri reformáció* in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*
3. *Kortárs karikatúra a búcsúcédulák árusításáról*
11. oldal: 3. pont + kérdések
4. *Luther Márton tanai és a lutheránus vallás kialakulása* [ábra]
13. oldal: 10. pont + kérdések
2. *A reformáció kibontakozása és hatásai* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*
5. *Luther prédikál a wittenbergi templomban* (103. oldal)

fotót készítette: Györffy Eszter

Luther a wittenbergi gyülekezetnek prédikál, Luther kortársának a festménye. A kép és egyben a gyülekezet középpontjában is Jézus Krisztus váltságshalála áll. Luther igehirdetésében is Krisztusra mutat, a gyülekezet a keresztre néz. A Wittenbergi Templom oltárképe.

22. *Luther teológiája* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

6. *Egyháztörténeti idővonal* (a reformációtól napjainkig) (52-53. oldal) in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

5. Film

1. *Luther* (életrajzi dráma 2003) 119 perc

A film Martin Luther életrajza: a szerzetesi fogadalomtételnél kezdődik és végigkíséri Luther belső küzdelmét, hogyan fogalmazza meg a kétségeit, felismeréseit a korabeli egyházi hitgyakorlattal szemben. Látványos és jó korrajz. A film már a Reformáció 500-as évfordulójának „előfutára”: mindenképpen egy szerethető, a XXI. század emberének is elfogadható Luther-képet akar bemutatni.

Ez abban is megjelenik, hogy Luthert a filmben a kifejezetten jóképű Joseph Fiennes játszotta (a valószínűleg Luther kissé elhízott, átlagos arcú ember volt).

A filmben a szegénységhez való hozzáállása (szociális érzékenységének ilyenfajta megnyilvánulása) csak a képzelet szülötte.

https://www.youtube.com/watch?v=9_FG6JgQWMc

2. *Luther* (rajzfilm-sorozat)

Jelenleg csak DVD-n elérhető, csak részletek vannak az interneten. A Reformáció 500-ra készülve magyar rajzoló készítették (Richly Zsolt). A szövegkönyvet a Lackfi János írta. A rajzok darabossága

a XVI. századi rézkarcok hangulatát idézik. A lehető legnagyobb történelmi és teológiai hitelességre törekedtek az alkotók. A DVD-k egyháztörténeti feladatokat is tartalmaznak.
<http://lutherrajzfilm.hu/>

10. fejezet: A reformáció további ágai

1. Tankönyv

30. *Ulrich Zwingli és a német-svájci reformáció* (122-124. oldal)

32. *A reformáció mellékirányzatai* (129-132. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

23. *Zwingli és Kálvin* (107-108. oldal)

24. *A reformáció irányzatai* (111-113. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

4. *Felekezetek – a reformáció szárnyain* (18. oldal)

in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Források

1. *Zwingli levele Wyttenbach-hoz az Úrvacsoráról* (107. oldal)

23. *Zwingli és Kálvin* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

2. *Zwingli az Úrvacsoráról* (18. oldal)

4. *Felekezetek – a reformáció szárnyain* in: *Remélj!*

3. Irodalom

1. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció foteleológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentráló egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Nagyon kevés benne az évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak.

Lutherrel és munkásságával több fejezet foglalkozik:

Zwingli és a református protestantizmus kezdetei (69-71. oldal)

Ebben részben Luther megtéréséről egészen a Wormsi Birodalmi gyűlés következményéig jutunk el.

Az anabaptisták (72-76. oldal)

A sakramentarius vita és a zwinglianizmus elterjedése (78-93. oldal)

A reformáció Angliában és Skóciában (186-207. oldal)

2. *Ulrich Zwingli – A svájci reformáció* (148-150. oldal)

3. *Az anabaptisták* (163-166. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. Kép

1. *Ulrich Zwingli* (123. oldal)

30. *Ulrich Zwingli és a német-svájci reformáció* in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*

5. Film

11. fejezet: Kálvin és a genfi reformáció

1. Tankönyv

3. *A reformáció kialakulása és elterjedése* (15-16. oldal)

in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

2. *A reformáció kibontakozása és hatásai* (14-15. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

4. *A reformáció* (45-47. oldal)

in: BIHARI Péter: *A nyugat felemelkedése 1450-1789* – Befejezetlen múlt 3.; Műszaki Kiadó

Egyháztörténeti tankönyv

31. *Kálvin János és a genfi reformáció* (125-128. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999

23. *Zwingli és Kálvin* (108-111. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011

4. *Felekezetek – a reformáció szárnyain* (19. oldal)

in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Forrás

1. *Kálvin búcsúbeszéde a Genf város vezetőitől* (59-62. oldal)

2. *Kálvin végrendelete* (55-59. oldal)

Béza: *Kálvin János élete* http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/eletrajz/BEZA_KAL.HTM

3. *Keresztyén vallás rendszere* (részletek) (156. oldal)

4. *Rövid értekezés az Úrvacsoráról* (részlet) (157. oldal)

A Heidelbergi Káté (1563) in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*

5. *Keresztyén vallás rendszere* (részletek) (14. oldal)

- 12. pont: eleve elrendelésről

- 14. pont: az államhatalomról

2. *A reformáció kibontakozása és hatásai* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*;

3. Irodalom

1. CADIER, Jean: *Kálvin, egy ember Isten igájában*; Kálvin Kiadó, 1994,

Egyik legismertebb és magyar nyelven elérhető Kálvin történelmi forrásokra építő életrajza. A mű 13 fejezetből áll születésétől haláláig mutatja be az életeseményeit, pályáját. Az utolsó fejezetben Kálvin kegyességéről olvashatunk. A „regénynek” nem célja Kálvin teológiáját ismertetni, csak annyiban, amennyire az eseményekhez feltétlenül kapcsolódnak.

Az érdeklődőbb diákoknak lehet ajánlani házi olvasmánynak. Egyes fejezetek alkalmasak házi dolgozat vagy kiselőadás készítéséhez.

4. fejezet: *Kálvin megtérése* (29-37. oldal)

6. fejezet: *A Keresztyén tanítás rendszere* (53-69. oldal)

7. fejezet: *Kálvin első genfi tartózkodása* (29-37. oldal)

11. fejezet: *A Szervét dráma* (29-37. oldal)

2. Béza Tódor: *Kálvin János élete* (fordította: Rácz Kálmán vallástanár Pápán 1908)
Kálvin barátja és munkatársa 1574-ben írta meg Kálvin életrajzát. Béza törekedett a tárgyilagosságra. Kálvin életének bemutatását a tanulmányi évek ismertetésével kezdi, a végén idézi Kálvin végrendeletét is és halálának körülményeit (búcsúbeszédeit a genfi tanácstól és lelkészeiktől). Bézától tudjuk, hogyan nézhetett ki a prédikátor; továbbá mindennapi szokásait és jellemét is ismertette. (Kép nem maradt Kálvinról.) Az életrajz elérhető interneten is könyv alakban is. (Az oldalszámok a könyvből vannak.)

- 12-15. oldal: *Kálvin megtérése az egyetemen, ottani munkássága, Servéttel való első konfliktusa, száműzetés kezdete*
- 48-49. oldal: *Servét-ügy*
- 69-74. oldal: *Végrendelete*

http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/eletrajz/BEZA_KAL.HTM

BÉZA, Theodor: *Kálvin János élete*, Kálvin János Kiadó 2017.

3. *Kálvin János – Genf tudósa* (152-157. oldal)

4. *A Heidelbergi Káté (1563)* (157-158. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

5. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció fotelteológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentráló egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Nagyon kevés benne az évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak.

Kálvin János: életrajz (127-145. oldal)

„*Krisztus tökéletes iskolája*” (146-166. oldal)

4. Kép

1. *A genfi kálvinista gyülekezet szervezete* [ábra]

[15. oldal lap alja]

3. *A reformáció kialakulása és elterjedése* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

2. *Kálvin* (127. oldal)

3. *Az Institutio 1612-es kiadása* (127. oldal)

4. *A reformáció genfi emlékműve* (128. oldal)

31. *Kálvin János és a genfi reformáció* in: TÓTH-KÁSA István – TŐKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*

BÉZA, Theodor: *Kálvin János élete*, Kálvin János Kiadó 2017.

Képei:

1. *Kálvin a párizsi Montaigne Kollégium diákja* (9. oldal)
2. *A fiatal Kálvin és Olivianus* (11. oldal)
3. *Kálvin dolgozik „A keresztyén vallás rendszere kéziratán”* (16. oldal)
4. *Farel elhívja Genfbe Kálvint* (18. oldal)
5. *Száműzik Genfből Kálvint és Farelt* (23. oldal)
6. *Kálvin a genfi tanács előtt visszatérése után (1541)*(27. oldal)
7. *Kálvint megtámadják a libertinusok* (35. oldal)
8. *Kálvin egy kollégiumot látogat meg* (45. oldal)
9. *Kálvin előadást tart* (59. oldal)
10. *Béza, Farel és Viret a beteg Kálvinnál* (67. oldal)
11. *A beteg Kálvint a tanácsházára viszik, hogy elbúcsúzzék a tanácstól* (71. oldal)
12. *Kálvin halála (1564. május 27.)* (80. oldal)

5. Film

12. fejezet: Ellenreformáció – katolikus megújulás

1. Tankönyv

3. *A Habsburg felemelkedése és a katolikus megújulás* (20-21. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

4. *A katolikus megújulás és a Habsburgok felemelkedése* (17-21. oldal)

in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv; Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2016.

Egyháztörténeti tankönyv

34. *Az ellenreformáció megindulása* (137-140. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

25. *Az ellenreformáció* (113-118. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

5. *Ortodoxiak és pietizmusok – lehet-e a jót még jobban?* (22-23. oldal)

in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Forrás

1. *Münsteri egyházmegye vizitációs kérdései*

25. *Az ellenreformáció* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

2. *A trienti zsinat első határozata* (22. oldal)

5. *Ortodoxia és pietizmus – lehet-e a jót még jobban?* in: *Remélj!*

3. *A jezsuita rend alapszabályzatából* (20. oldal)

3. *A Habsburg felemelkedése és a katolikus megújulás* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*

3. Irodalom

1. *Loyolai Ignác – Jézus Társasága* (182-183. oldal)

2. *A tridenti zsinat (1545-63)* (183-185. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

3. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció fotelteológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentrálnó egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Nagyon kevés benne az évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak.

Ehhez a fejezethez ajánlott:

Katolikus megújulás vagy ellenreformáció? (95-111. oldal)

4. Képek

1. *Katolikus megújulás és ellenreformáció* [ábra]

13. oldal 10. pont + kérdések

Az ábra jól érzékelteti az ellenreformáció és a megújulás közötti különbségeket.

2. *A katolicizmus földrajzi elterjedése a XVI-XVII. században* [térkép]

21. oldal 20. pont + kérdések

3. *A Habsburg felemelkedése és a katolikus megújulás* in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*

3. Rubens festménye *Loyola Ignác* (139. oldal)
34. *Az ellenreformáció megindulása* in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*
4. *III. Pál pápa jóváhagyja a jezsuita rend megalakulását* (116. oldal)
25. *Az ellenreformáció* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

5. Film

13. fejezet: Protestáns etika és kegyességi irányzatok a XVI-XVIII. század megpróbáltatásai között

1. Tankönyv

4. *A tőkés termelés kibontakozása Hollandiában és Angliában* (22-23. oldal)
in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

7. *Nagyhatalmi küzdelmek a 17. században* (30-32. oldal)
in: *Történelem 10. – Új generációs Tankönyv*; Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2016.

Egyháztörténeti tankönyv

1. *A protestáns ortodoxia* (11-13. oldal)

2. *A pietizmus* (13-17. oldal)

3. *Újprotestáns mozgalom* (19-20. oldal)

in: LADÁNYI Sándor – PAPP Kornél – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 2. Református Pedagógiai Intézet* 1998.

44. *Svájc, Franciaország és Hollandia az ellenreformáció korában* (171-174. oldal)

in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*; Református Pedagógiai Intézet 1999.

35. *Vallásháborúk Európában* (169-173. oldal)

36. *A protestáns ortodoxia kora* (173-175. oldal)

37. *A pietizmus* (176-180. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára*; Luther Kiadó 2011

5. *Ortodoxiák és pietizmusok – lehet-e a jót még jobban?* (23-25. oldal)

in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Forrás

1. *Vesztfáliai béke 1648.* (31. oldal)

7. *Nagyhatalmi küzdelmek a 17. században* in: *Történelem 10. – Új generációs Tankönyv*

3. Irodalom

1. *John Bunyan – Isten zarándoka* (178-179. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*; Harmat-Kálvin 2003.

2. SUNSHINE, Glenn S.: *A reformáció fotelteológusoknak*; Koinónia 2017.

A Reformáció 500 kapcsán kiadott olvasmányos, főleg az összefüggésekre koncentráló egyháztörténet. A szerző célja az egyháztörténetet népszerűsíteni és megszerettetni. Kevés benne az évszám és a tudományos hivatkozás. Az egyes fejezetek végén kérdések csoportbeszélgetésre alkalmas kérdések, feladatok vannak. Ehhez a tananyaghoz ezek a fejezetek kapcsolódnak:

Spanyolország és a Holland felkelés című (167-185. oldal)

A reformáció Angliában és Skóciában (186-206. oldal)

Franciaországi reformáció (207-224. oldal)

A harmincéves háború és a korszak vége (225-241. oldal)

4. Képek

1. *A Szent Bertalan éj* (172. oldal)

2. *Orániai Vilmos* (173. oldal)
44. *Svájc, Franciaország és Hollandia az ellenreformáció korában* in: TÓTH-KÁSA István – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 1.*
3. *A harmincéves háború szövetségi rendszere* (30. oldal)
7. *Nagyhatalmi küzdelmek a 17. században* in: *Történelem 10.* – Új generációs Tankönyv

5. Film

14. fejezet: Misszió és ipari forradalom korának társadalmában

1. Tankönyv

21. *Szellemi forradalom – felvilágosodás* (112-116. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

21. *Az új szellemi áramlat: felvilágosodás* (96-99. oldal)

in: *Történelem 10. – Új generációs Tankönyv*; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

7. *A modern polgári államok jellegzetességei és a főbb politikai áramlatok a 19. század végén* (34-37. oldal)

in: *Történelem 11. – Új generációs Tankönyv*; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

Egyháztörténeti tankönyv

3. *Újprotestáns mozgalom* (17-19. oldal)

9. *A római katolikus egyház a XIX. században* (38-42. oldal)

in: LADÁNYI Sándor – PAPP Kornél – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 2. Református Pedagógiai Intézet* 1998.

38. *Felvilágosodás* (180-184. oldal)

44. *A 19. század szellemi irányzatai és ezek hatása a teológiára* (201-204. oldal)

45. *A protestáns egyházak a 19. században* (209-212. oldal)

46. *A katolikus egyház a 19. században* (213-215. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára*; Luther Kiadó 2011

2. Forrás

1. *Scheleiermacher a vallás lényegéről* (204. oldal)

44. *A 19. század szellemi irányzatai és ezek hatása a teológiára* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

2. *Kant írásából* (96. oldal)

in: *Történelem 11. – Új generációs Tankönyv*

3. *Eickern: A német evangélikus egyház belső missziója* (210-211. oldal)

45. *A protestáns egyházak a 19. században* in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet*

4. *XIII. Leó pápa: Rerum Novarum.* (37. oldal)

• *részlet: A modern polgári államok jellegzetességei és a főbb politikai áramlatok a 19. század végén* in: *Történelem 11. – Új generációs Tankönyv*

• *egész: <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125#N3>*

3. Irodalom

1. *Isten helyett a Legfelsőbb Lény* (320. oldal)

Francia forradalom valláspolitikája.

2. *A keresztény egyház önállósághoz vezető rögzös út* (322- 325. oldal)

3. *A protestáns egyház segíti a szegényeket* (344-345. oldal)

4. *Az I. Vatikáni zsinat határozatival a pápa hatalomra tör* (362. oldal)

5. *Megalakul a mormon egyház* (343. oldal)

6. *Hadsereg Krisztusnak – leves a szegényeknek* (368. oldal)

Üdvhadsereg alapításáról szóló cikk.

Látványos, olvasmányos, 1-2 oldalas írások gyűjteménye ez a krónika, Alkalmas óra munkára, vagy kis előadás vagy projekt munka készítésére.

in: Kereszténység krónikája, Officina Nova 1998.

Ébredések és szabadegyházak (205-208. oldal)

46. *A katolikus egyház a 19. században* (213-215. oldal)

JÁNOSI Valéria *Egyháztörténetében* nagyon jó összefoglalót és ismertetőt ad a korszak új felekezeteiről és a belmisszióról.

4. Képek

7. *XIII. Leó pápa képe* (37. oldal)

A modern polgári államok jellegzetességei és a főbb politikai áramlatok a 19. század végén

in: *Történelem 11.* – Új generációs Tankönyv

5. Film

Katonák az üdvösségért - Üdvhadsereg Magyarország (dokumentumfilm) 35:51

Első 3 perc az Üdvhadsereg története

<https://www.youtube.com/watch?v=8IFqDBDXHB8>

15. Világmisszió (XVI-XIX. század)

1. Tankönyv

39. *Anglia és Amerikai gyarmata* (199-203. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 10.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

Egyháztörténeti tankönyv

10. *Újprotestáns közösségek az Óvilágban és az Újvilágban* (44-47. oldal)

in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Forrás

A Metodista Egyház története: <http://metodista.hu/metodist.php?page=1&subpage=1>

3. Irodalom

1. Spurgeon: *Fagy és olvadás prédikációja* (45. oldal)

2. Wesley: *Napló* (45. oldal)

10. *Újprotestáns közösségek az Óvilágban és az Újvilágban* in: *Remélj!*

3. *John és Charles Wesley* (179-181. oldal)

in: LANE, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Harmat-Kálvin 2003.

4. „*A keresztyének kötelessége a hittérítés*” (334. oldal)

5. *A kezdeti idők misszionáriusai a világban* (335. oldal)

Carey és Gossner missziójának a bemutatása.

Látványos, olvasmányos, 1-2 oldalas írások gyűjteménye ez a krónika, Alkalmas óra munkára, vagy kis előadás vagy projekt munka készítésére. Az írásokhoz jól használható képeket lehet találni.

in: *Kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

4. Képek

Lásd a Kereszténység krónikája írásait.

5. Film

1. *A misszió* (filmdráma 1986) 120 perc,

1750-ben járunk a mai Argentína és Paraguay területén, ahol a guarani indiánok élnek. A törzs kegyetlenségéről és primitív életviteléről híres. A guarani törzs földjére érkező jezsuita szerzetes lassan elnyeri a helyiek bizalmát, akik közül egyre többen megtérnek. Munkáját a kegyetlen rabszol-gavadász, Mendoza kapitány segíti. A missziót azonban a portugálok fenyegetik, akik a terület fölött át akarják venni a hatalmat. Az indiánok és a hittérítők közös erővel szállnak szembe velük.

https://indavideo.hu/video/A_misszio_The_Mission_Reklam_mentes

16. A keresztyén egyház a XX. század megpróbáltatásai között

1. Tankönyv

34. *Az olasz fasizmus és a tekintélyuralmi rendszerek* (175-179. oldal)

36. *A bolsevik Oroszország* (184-185. oldal)

39. *A náciizmus Németországban* (199-203. oldal)

in: SZÁRAY Miklós: *Történelem 11.*; Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2013.

30. *A fasizmus Olaszországban* (138-141. oldal)

31. *A kommunista diktatúra a Szovjetunióban* (142-146. oldal)

33. *A nemzeti szocializmus Németországban* (152-156. oldal)

in: *Történelem 11.* – Új generációs Tankönyv; Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2016.

Egyháztörténeti tankönyv

45. *A katolicizmus* (191-194. oldal)

in: LADÁNYI Sándor – PAPP Kornél – TÖKÉCZKI László: *Egyháztörténet 2.* Református Pedagógiai Intézet 1998.

49. *Egyházak a totális diktatúrákban* (225-230. oldal)

in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet* – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára; Luther Kiadó 2011.

2. Forrás

1. *Bármeni Teológiai Nyilatkozat* 1934.

1934. május 31-én fogadták el a német protestánsok bármeni hitvalló zsinatán a Teológiai Nyilatkozatot, ami 6 rövid tételből áll, amit 1-1 bibliai „alapige” vezet be. A mondatok kategorikusak, az állításokat erőteljesebbé teszik a hozzájuk fűzött tagadások. Az elutasítások jelzik, hogy a német protestánsok Hitler hatalomra jutása után egy évvel felismerték: a totális diktatúra gyökereiben támadja a keresztyén hitet.

https://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/ra_barmen.pdf

3. Irodalom

1. *A lateráni szerződéssel a pápa ismét világi hatalmat kap* (396. oldal)

Az olasz fasiszta kormány és a katolikus egyházfő között Rómában a lateráni palotában megkötött egyezmény az olasz állam és a pápaság viszonyát rendezte (1871 óta megszűnt ezzel a pápák belső száműzetése.) Az aláírók Gasparri bíboros államtitkár és a duce Mussolini voltak.

2. *Az egyházak elleni harc* (386-387. oldal)

Sztalini valláspolitikai és egyházüldözés az 1920-as években.

3. *A krisztusi tanításból táplálkozó ellenállás* (403. oldal)

Hitler-ellen fellépő evangélikus és katolikus papokról szól ez a rész.

in: *A keresztyénység krónikája*; Officina Nova 1998.

4. *49. Dietrich Bonhoeffer* (165-167. oldal)

SÁRKÁNYNÉ HORVÁTH Erzsébet – TRAJTLERNÉ KOPPÁNI Ágnes: *Krisztus tanúi a változó világban*; Luther Kiadó 2002.

MATAXAS, Eric: Bonhoeffer

4. Képek

1. *Leszedik a keresztek a templomok tetejéről* (386. oldal)

in: *A kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

5. Film

1. *Bonhoeffer: Isten szolgája* (életrajzi film 2000) 85 perc

1943-44-ben a berlini katonai börtön 92-es cellájának lakója nem egy hétköznapi fegyenc volt. A 37 éves teológus, egyetemi tanár, pap, Dietrich Bonhoeffer különleges szerepe a következőkben rejlett: megengedték, hogy tanítson, prédikáljon, és írásait közölték a náci Németország sajtójában. A "Führer" elleni összeesküvés gyanújával tartóztatták le. Miután több koncentrációs tábor is túlélt, 1945. április 9-én hajnalban kivégezték, egy hónappal a németek kapitulációja előtt.

<https://videa.hu/videok/film-animacio/bonhoeffer-isten-szolgaja-komojan-komojan.hu-tPfd7TMiKx4sKUhL>

2. *Isten nagyhatalmú szolgálója* (életrajzi film 2011.) 180 perc

1918-ban Münchenben Pascalina, a fiatal nővér Eugenio Pacellihez, a pápai nagykövethez kerül házzvezetőnként. 1929-ben Pacellit Vatikánba rendelik, ide nem vihette magával a nővért, de Pascalinát, de eléri, hogy első nőként letelepedhessen Vatikánban. Pacellit pápává választják, a nővér lesz a pápa egyik tanácsosa, aki munkatársa lesz a menekültek segítésében, továbbá a pápai nyilatkozatok kiadásában. Különösen is izgalmas a film, mert a II. világháborús szerepe miatt sokat bírált pápa döntései mögé enged bepillantást. Bemutatja azt a kényszerpályát, ami meghatározta a pápai állásfoglalásokat.

<https://gloria.tv/video/N7emP33xPvWG4TgesapNHCoZK>

A második rész szól kifejezetten a Német-Vatikáni viszonyról és a pápa a II. Világháborús nyilatkozatiról.

<https://gloria.tv/video/8q4iydw9tVau1KdxNzn8qrVSK>

17. Útkeresések a modern korban

1. Tankönyv - Egyháztörténeti tankönyv

50. *A keresztény ökumené a 20. században* (231-234. oldal)
in: JÁNOSI Valéria: *Egyháztörténet – Evangélikus Hittankönyv 11. évfolyamok számára*;
Luther Kiadó 2011.

11. *A két vatikáni zsinat és a protestáns világszervezetek – szembesülés a modern világgal*
(48-51. oldal)
in: *Remélj!* – 12. osztály Evangélikus Hittan; Luther Kiadó 2018.

2. Forrás

1. „*I have a dream*” (421. oldal)
Martin Luther King beszéde 1963. augusztus 28-án
in: *A kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

3. Irodalom

1. 44. *Albert Schweitzer* (154-156. oldal)
2. 47. *Calcuttai Teréz anyja* (161-162. oldal)
3. 50. *Martin Luther King* (168-169. oldal)
Ennek az evangélikus egyháztörténeti tankönyvnek a végén 1-2 oldalas életrajzok olvashatóak a XX. század „hitvalló” személyiségeiről. Olvasmányos, kiselőadások készítéséhez jó segítség.
SÁRKÁNYNÉ HORVÁTH Erzsébet – TRAJTLERNÉ KOPPÁNI Ágnes: *Krisztus tanúi a változó világban*; Luther Kiadó 2002.

4. *A keresztény egyházak az egyházak útján* (384. oldal)
Az ökumenikus mozgalom kibontakozása az 1900-as évek elején.
5. *A II. Vatikáni zsinat eredménye: a katolikus egyház feltörőben* (418-419. oldal)
6. *Martin Luther King lelkész a feketékért harcol* (421. oldal)
7. *Európa protestánsai közelednek egymáshoz* (430. oldal)
8. *Az evangélizálók a személyes megtérést hirdetik* (431. oldal)
1974-ben Lausanne-ban 148 országból 3000 küldött jött össze, hogy az evangelizációs mozgalom megerősítése és a misszió volt a téma.
in: *A kereszténység krónikája*; Officina Nova 1998.

9. *Az Egyházak Világtanácsa* (262-265. oldal)
10. *A pünkösdisták és a karizmatikus kongresszus* (273-277. oldal)
in: LANE, Tony: *A keresztényen gondolkodás rövid története*; Harmat-Kálvin 2003.

5. Film

1. *Karol – az ember, aki pápa lett* 8:15 perc
Részlet a *Karol – Az ember, aki pápa lett* című életrajzi filmből. Órai keretben is megnézhető. Érdekesége, hogy bepillantást enged abba, hogy milyen módon választanak a bíborosok pápát. A részletben Karol Wojtyła II. János Pál pápaként elmondott első beszéde is meghallgatható.
<https://www.youtube.com/watch?v=EoobMMj5zg8>
2. *Karol – Az ember, aki pápa lett* 1/2 (életrajzi film) 90 perc
Az első rész Karol Wojtyła fiatalkorát mutatja be, a II. világháborús Lengyelországot (zsidóüldözés) és azt a folyamatot, amiben eldönti, hogy pap lesz.
<https://www.youtube.com/watch?v=10YGPUUnREaM>
3. *Karol – Az ember, aki pápa lett* 2/2 (életrajzi film) 95 perc

Az 2. részben Karol Wojtyła papi munkásságát mutatja be, és azt a folyamatot mutatja be, aminek a vége az lesz, hogy II. János Pál pápa néven 1978-ban lengyelként Róma első püspökévé választották.

<https://www.youtube.com/watch?v=-25o-mrGxMo>

4. *Karol2. – A pápa, aki ember maradt 1/2* (életrajzi film) 91 perc

5. *Karol2. – A pápa, aki ember maradt 2/2* (életrajzi film) 91 perc

Ez nemcsak egy olyan életrajzi film, ami II. János Pál pápa munkásságát mutatja be, hanem a XX. század második felének olyan eseményeit és kihívásait, aminek a keresztyénséggel szembe kell néznie: diktatúrák, háborúk és ennek kapcsán a kibontakozó keresztyénüldözésről. A kétrészes film egyben túl hosszú a tanórai keretekhez. De érdemes végignézni, mert nemcsak egy pápa élete, hanem a 18. fejezetnek a témáit is feszeget: keresztyénüldözés, ökumené, szexuális kérdések stb.

Első rész: 37:00-38:40 II. János Pál pápa és Calcuttai Teréz anya találkozása

Második rész: 1:25-4:40 Iraki háború kitörése kapcsán II. János Pál pápa beszéde az igazságos háborúról és az Assisi-ben tartott vallási találkozóról

<https://www.youtube.com/watch?v=21H6tzFKZsY&t=2596s>

<https://www.youtube.com/watch?v=SyLDO5TDrSs>

18. Keresztyénnek lenni az ezredfordulón

Egyháztörténeti tankönyv

52. *Legújabb kihívások – keresztyén válaszok* (220-222. oldal)

Korunk fontos kihívásairól olvashatunk:

- erkölcsi kérdések,
- ökológiai problémák,
- demográfiai problémák,
- bioetikai és orvosi kérdések.

in: LADÁNYI Sándor – PAPP Kornél – TŐKÉCZKI László: *Egyháztörténet 2. Református* Pedagógiai Intézet 1998.

Irodalom

Budapest-jelentés a keresztyénüldözésről 2017.

Ebben a kötetben összegyűjtötték a XX. századi az Európán kívüli világ keresztyéniségének változásait. Bemutatja a modernkori keresztyénüldözés hátterét és jellegzetességeit (térsegenként). Vázzolják az üldözöttekért való cselekvés lehetőségeit, kereteit. A végén megdöbbenő fényképeket láthatunk a lerombolt keresztyén templomokról.

Kiadja: Emberi Erőforrások Minisztérium és Hungary Helps 2017.

GYÖRFI Károly: *Keresztyénüldözés a 21. század elején*; Kairosz 2015.

Keresztyénüldözések a XXI. század elején (1.) 15:41 perc

Külpolitikai elemző beszélgetéssorozat keretében P. Szabó József beszélget dr. Györfi Károly *Keresztyénüldözés a XXI. század elején* című munkájáról.

<https://www.youtube.com/watch?v=dr4AvpISn2I>

Milyen keresztyén üldözöttek lenni? 75 perc

Azbej Trisztán helyettes államtitkár előadása egyetemistáknak az üldözött keresztyénekről és az államtitkárság munkájáról. Csak hangfelvétel, azonban érdekessé teszi a személy hangvétel, és élmény.

https://www.youtube.com/watch?v=ZQM_Y1DcDpU&t=1245s

19. Összefoglalás